

ЗАСТОСУВАННЯ СУДАМИ ПРИНЦИПУ НЕРЕТРОАКТИВНОСТІ ПІД ЧАС РОЗГЛЯДУ СПРАВ, ЩО ВИПЛИВАЮТЬ ІЗ КРЕДИТНИХ ПРАВОВІДНОСИН

THE PRACTICE OF JUDICIAL ENFORCEMENT OF NON-RETROACTIVITY OF LAW PRINCIPLE IN UKRAINE OVER CASES INVOLVING BANK LENDING

**Кунцевич М.П.,
к.ю.н., ст. викладач**

Сумський державний університет

**Юсан І.О.,
магістрант**

*Навчально-науковий інститут права
Сумського державного університету*

Стаття присвячена сутності принципу заборони зворотної дії закону в часі (неретроактивності) як основи забезпечення реалізації принципу верховенства права, а також особливостям його реалізації. Розглядаються види ретроактивної дії права – власне ретроактивність і ретроспективність. Досліджується зміст принципу заборони зворотної дії закону в часі у правовій доктрині України й актах офіційного тлумачення Конституції України. Особливу увагу автори приділяють практичним аспектам реалізації принципу неретроактивності судами України під час розгляду справ, що випливають із кредитних правовідносин.

Ключові слова: принцип верховенства права, принцип неретроактивності, ретроактивне законодавство, ретроспективне законодавство, реалізація принципу неретроактивності, застосування судами принципу неретроактивності.

Статья посвящена сущности принципа запрета обратного действия закона во времени (неретроактивности) как основы обеспечения верховенства права, а также особенностям его реализации. Рассматриваются два вида обратного действия закона во времени – ретроактивность и ретроспективность. Исследуется сущность принципа запрета обратного действия закона во времени в правовой доктрине Украины и актах официального толкования Конституции Украины. Особое внимание авторы уделяют практическим аспектам реализации принципа неретроактивности судами Украины при рассмотрении споров, истекающих из кредитных правоотношений.

Ключевые слова: принцип верховенства права, принцип неретроактивности, ретроактивное законодательство, ретроспективное законодательство, реализация принципа неретроактивности, применение судами принципа неретроактивности.

The article contains the analyses of principle of non-retroactivity substance, based on the rule of law and its application in Ukraine. The principle of non-retroactivity of law is essential for the protection of human rights before the law. There wouldn't, indeed, any safety for individuals if, as long as law is in force, and they have complied with its repeal, the acts concluded in accordance with the legal provision could be called into question. In other words, the law is an order of the legislator, and an order may be valid only for future; citizens cannot be asked to observe a law that they could not know since it did not exist yet.

If an individual who observes the order of law could be disturbed under the pretext that a subsequent law has changed the terms of the previously effective legislation, the law would lose all power, because nobody would even dare to execute the orders of the law for fear that certain acts, although made legitimately, would then be criticized by new and unknown law.

The author claims the existence of two main types of retroactive laws: retroactive laws and retrospective laws. Terms «retrospective» and «retroactive» often used in a loose sense and despite the logic of the distinction between the two terms there is a tendency on the part of the courts and the text-book writers to merge these principles in their application to a particular statute. By retroactive legislation is meant legislation which invalidates what was previously valid, or vice versa which affects transactions completed before the new statute came into operation. It is legislation which enacts that as at a past date the law shall be taken to have been that which it was not. There is also a presumption against reading legislation as being retrospective in the sense that, while it takes effect only from its date of commencement, it impairs existing rights and obligations, e.g. by invalidating current contracts or impairing existing property rights.

In Ukraine only non-retroactivity has a value of a constitutional principle; the retrospective laws are not prohibited and could lead to abusive legal practices or at least to very common ones. According to the 58 article of Ukrainian Constitution, laws and other legal normatively acts do not have reverse action in time, except for the cases when they soften or abolish responsibility of person. Nobody can be responsible for the acts which in a time of their accomplishing were not acknowledged by a law as offence.

Author makes a conclusion that Ukrainian legal doctrine pays much more attention to enforcement of non-retroactivity of law principle in public-law relations and its understanding by state authorities in law enforcement procedure, then to implementation of non-retroactivity of law principle in private-law relations. The practice of judicial enforcement of non-retroactivity of law principle by Ukrainian courts over cases involving bank lending shows that judges respects this principle and provides its implementation in social relations. The judicial enforcement of non-retroactivity of law principle in many cases involving bank lending gives the protection to principals of the credit contracts and ensure operation of the rule of law.

Key words: rule of law, principle of non-retroactivity, retroactive legislation, retrospective legislation, predictability of law, lex ad praeterian non valet.

Останнім часом у юридичній науці багато уваги приділяється доктринальному тлумаченню і практичній реалізації принципу верховенства права. Необхідність у цьому зумовлюється багатьма потребами становлення української державності, головним завданням демократичної трансформації правової системи України з урахуванням європейських принципів і стандартів.

Із проголошенням незалежності України надзвичайно важливого значення набули розробка й запровадження в усіх сферах суспільного життя дієвих механізмів і гарантій забезпечення реалізації та захисту прав і свобод людини та громадянина. З огляду на це вітчизняними до-

слідниками визнається доцільність реформування політико-правових засад здійснення державної влади на основі принципу верховенства права, який у європейських країнах визнається фундаментальним принципом правової системи, критерієм справедливого правопорядку, за яким забезпечується всебічна реалізація прав, свобод, законних інтересів людини та громадянина в передусім у сфері відносин з органами публічної влади.

Так, належна реалізація принципу верховенства права, закріпленого в статті 8 Конституції України, вимагає наявності в приватних осіб можливості доступу до законодавства та інформації про очікувані зміни в ньому з метою

формування чіткого уявлення про чинний правопорядок і забезпечення його передбачуваності. Це дає змогу приватним особам бути впевненими в юридичній оцінці власних дій і їх результатів не лише в момент їх учинення, а й у майбутньому. Багато в чому це залежить від реалізації таких складників принципу верховенства права, як заборона ретроактивності (*lex retro non agit*) і захист легітимних очікувань [2].

Питання ретроактивності (зворотної дії закону в часі) досліджувалися представниками різних правових шкіл. Вивченням цієї теми займалися В. Лазарев, С. Алексєєв, Д. Бахрах, Р. Гаврилюк та ін., однак більшість цих досліджень стосується питань його історичних витоків і змісту як складової частини верховенства права. Реалізація принципу неретроактивності розглядалася лише з позицій публічного права, тоді як аспекти його реалізації в приватному праві досі залишаються не дослідженими. Особливостям реалізації принципу неретроактивності в кредитних правовідносинах увага вітчизняними вченими не приділялася взагалі.

Як відомого, банківське право є комплексною галузю права, що поєднує в собі приватноправові та публічно-правові елементи. Забезпечення належної реалізації принципу неретроактивності в публічно-правових банківських відносинах є завданням Національного банку України, який під час здійснення державного управління й регулювання банківської діяльності повинен застосовувати законодавство України та власті підзаконні акти лише ретроспективно, тобто до тих правовідносин, що виникли після набуття ними чинності. Забезпечення належної реалізації принципу заборони зворотної дії закону в часі в приватноправових банківських відносинах покладається на самих їх учасників, які самостійно можуть створювати норми індивідуально-правового регулювання, укладаючи відповідні банківські угоди. У разі виникнення спорів щодо виконання банківських угод, зокрема кредитних договорів, забезпечення застосування принципу неретроактивності права є завданням органів судової гілки влади, тобто судів загальної юрисдикції та господарських судів.

Ураховуючи, що забезпечення реалізації принципу неретроактивності, а отже, принципу верховенства права є важливим у всіх без винятку правовідносинах, що мають місце в державі, дослідження аспектів застосування судами принципу заборони зворотної дії закону в часі є своєчасним і актуальним. Кредитування суб'єктів господарювання та громадян є однією з найважливіших функцій банків як спеціалізованих кредитних установ. Саме суди є гарантом у забезпеченні прав і законних інтересів суб'єктів, які вступають у відносини кредитування. У загальному вигляді кредитні правовідносини можна визначити як відносини договірною характеру, що полягають у відстроченні виконання зобов'язання за відплатним договором або переданні кредитором грошей чи інших речей, визначених родовими ознаками, за плату на умовах повернення їх еквівалента в певний строк [10, с. 291–294].

Відповідно до загальноприйнятої позиції теоретиків права, суб'єкти правовідносин – це суб'єкти права, тобто особи, що мають правосуб'єктність і беруть участь у відносинах, урегульованих нормами права. Згідно з цим, суб'єктами кредитних правовідносин можуть виступати особи з двох боків – кредитора та позичальника. З боку кредитора суб'єктами правовідносин, згідно з нормами Цивільного кодексу України, є лише банки або інші кредитні установи, а з боку позичальника – підприємства, організації, громадяни тощо [11, с. 117–120].

У зв'язку із зазначеним вище метою статті є аналіз особливостей застосування господарськими судами та судами загальної юрисдикції України принципу неретроактивності під час вирішення спорів, що виникають із кредитних правовідносин.

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу практики застосування судами України принципу неретроактивності, розглянемо доктринальні підходи до його змісту, що склалися у вітчизняній науці, а також особливості закріплення основних його положень у законодавстві.

На законодавчому рівні принцип «закон зворотної дії в часі не має» (*lex retro non agit*) закріплено в ст. 58 Конституції України, відповідно до якої закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. Також у цій статті вказується, що ніхто не може відповідати за діяння, які на час їх учинення не визнавалися законом як правопорушення.

Офіційного тлумачення ця стаття набула в семи рішеннях Конституційного Суду України. У п. 2 Рішення Конституційного Суду України від 09.02.1999 № 1-рп/99 зазначається: «В регулюванні суспільних відносин застосовуються різні способи дії в часі нормативно-правових актів. Перехід від однієї форми регулювання суспільних відносин до іншої може здійснюватися, зокрема, негайно (безпосередня дія), шляхом перехідного періоду (ультра-активна форма) і шляхом зворотної дії (ретроактивна форма). За загальною визначеною принципом права закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі. Цей принцип закріплений у частині першій статті 58 Конституції України, за якою дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності і припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце» [8].

Вітчизняний законодавець дотримується позиції заборони зворотної дії нормативно-правового акта в часі, що підтверджується й офіційною позицією Конституційного Суду України. Відповідно до ч. 1 ст. 58 Конституції України, закони та інші нормативно-правові акти не мають зворотної дії в часі, крім випадків, коли вони пом'якшують або скасовують відповідальність особи. У Рішенні Конституційного Суду України у справі про зворотню дію в часі законів та інших нормативно-правових актів від 09.02.1999 № 1-рп/99 зазначається, що дію нормативно-правового акта в часі треба розуміти так, що вона починається з моменту набрання цим актом чинності й припиняється з втратою ним чинності, тобто до події, факту застосовується той закон або інший нормативно-правовий акт, під час дії якого вони настали або мали місце. У п. 3 цього Рішення вказується, що положення ч. 1 ст. 58 Конституції України в частині пом'якшення або звільнення від відповідальності стосується фізичних осіб і не поширюється на юридичних осіб.

Згідно з ч. 3 ст. 2 Цивільного процесуального кодексу України, провадження в цивільних справах здійснюється відповідно до законів, чинних на час учинення окремих процесуальних дій, розгляду й вирішення справи. Господарський процесуальний кодекс України аналогічного положення не містить. Відповідно до ст. 5 Цивільного кодексу України, акти цивільного законодавства регулюють відносини, які виникли з дня набрання ними чинності.

М. Козюбра зазначає, що загальне правило «закон зворотної сили не має» (*lex ad praeterita non valet*), незважаючи на багатовікове існування, залишилось практично без змін, проте виняток із нього зазнав істотної еволюції. Протягом століть він стосувався виключно кримінального закону за умови, що він скасовував або пом'якшував покарання за злочин. Оскільки його суб'єктом визнається, як правило, фізична особа, то цілком логічно, що цей виняток пов'язувався з правами і свободами людини та громадянина. У такому традиційному вигляді його закріплено й у міжнародно-правових документах, присвячених правам людини, зокрема в ст. 15 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. Конституція Укра-

їни пішла далі міжнародно-правових документів, присвячених цьому питанню, і поширила виняток із загального правила не тільки на закони та інші нормативно-правові акти, які пом'якшують або скасовують покарання за злочин, а й загалом на всі види юридичної відповідальності. Це цілком відповідає сучасній європейській юридичній практиці, зокрема практиці Європейського суду з прав людини, який, до речі, незважаючи на свою назву, розглядає справи за скаргами як фізичних, так і юридичних осіб [5].

П. Недбайло відзначає, що принцип незворотності дії в часі вносить визначеність, стабільність і передбачуваність у реалізацію норм права, а відтак і в самі суспільні відносини, адже він точно встановлює межі початкової дії норми права. Він забезпечує суб'єктам права можливість зіставляти свою поведінку із задалегідь установленими правилами; створює впевненість у тому, що правомірні дії, вчинювані в межах чинного права, не будуть визнані в майбутньому неправомірними; що зроблене сьогодні відповідно до закону завтра не виявиться незаконним; надає суб'єктам права впевненості в непорушності їхніх прав і обов'язків [4, с. 293].

В. Лазарев вважає, що закон повинен поширювати свою дію на ті загальнодержавні й недержавні відносини, які виникли після його прийняття, за винятком випадків, коли в самому законі зазначено, що його приписи поширюються на суспільні відносини, які виникли до його прийняття; а також коли закон пом'якшує або скасовує кримінальну відповідальність [4, с. 102].

Як видно із зазначеного вище рішення Конституційного Суду України та позицій учених, вітчизняна й радянська правова доктрина акцентувала увагу на обмеженні лише щодо ретроактивної форми дії нормативно-правових актів у часі, тобто поширення їх юридичної сили на правовідносини, що мали місце до набуття ними чинності. Водночас у правовій доктрині більшості європейських держав розрізняють два різновиди ретроактивності: формальну (власне ретроактивність) і матеріальну ретроактивність (ретроспективність) [12]. Формальна ретроактивність передбачає, що дата вступу в силу закону (всього або окремих його положень) передре моменту набрання ним чинності, тобто його дія поширюється на правовідносини, що виникли до набрання ним чинності. У більшості держав цей вид ретроактивної дії права заборонений, окрім випадків, коли мова йде про кримінальний закон, що обмежує або скасовує відповідальність для фізичних осіб.

Матеріальна (ретроспективна) ретроактивність передбачає, що дата вступу в силу й дата набрання чинності законом збігаються, однак він змінює на майбутнє правові наслідки діянь і подій, які мали місце до набрання ним чинності. Фактично вітчизняний законодавець іноді надає ретроспективну дію законам, тоді як у вітчизняних теоретико-правових дослідженнях увага приділяється лише абсолютній (формальній) ретроактивній дії закону в часі, забороненій на конституційному рівні [1].

Разом із тим, незважаючи на цю конституційну заборону та офіційне тлумачення її змісту, застосування принципу заборони неретроактивності судами не можна вважати послідовним, про що свідчить низка рішень судів загальної та спеціальної юрисдикції.

Зокрема, відповідно до рішення господарського суду Одеської області від 22.08.2016 у справі № 916/1223/15-г [6], публічне акціонерне товариство акціонерного банку «ПОРТО-ФРАНКО» в особі Уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб звернулось до господарського суду Одеської області з позовною заявою до відповідача – ТОВ «НОТЛЕКСІНВЕСТ», у якій просило суд, зокрема, застосувати наслідки недійсності нікчемного договору від 12.03.2014 про розірвання (відмову) від іпотечного договору, посвідченого приватним нотаріусом Одеського міського нотаріального округу, повернувши сторони в первісний стан.

Обгрунтовуючи позовну заяву, позивач посилався, зокрема, на положення ст. ст. 215, 216 Цивільного кодексу України і ст. ст. 1, 37, 38, 46, 48 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» і зазначав, що правочин, про застосування наслідків недійсності якого заявлено позов, визнано нікчемним наказом Уповноваженої особи Фонду гарантування вкладів фізичних осіб на здійснення тимчасової адміністрації в АБ «ПОРТО-ФРАНКО» від 17.11.2014 № 52, у зв'язку з тим що банк безпідставно відмовився від власних майнових прав, які передбачені іпотечним договором. За таких обставин позивач вважає, що сторони мають бути повернуті в стан, який існував до укладання угоди про розірвання (відмову) від іпотечного договору.

Однак відповідач із позовом не погодився, посилавшись на те, що договір про розірвання (відмову) від іпотечного договору не суперечить вимогам закону, водночас містить усі істотні умови для угод такого типу та не порушує права й охоронювані законом інтереси позивача.

Крім того, приписи ч. 3 ст. 38 Закону України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» у частині можливості уповноваженої особи фонду визнавати нікчемними угоди, за якими банк відмовився від власних майнових вимог, набрали чинності з 11.07.2014, тоді як договір про розірвання (відмову) від іпотечного договору укладено раніше, тому вказана норма не підлягає застосуванню з урахуванням конституційного принципу щодо неможливості наділення законів зворотною дією в часі.

Ураховавши позицію відповідача щодо незворотності дії банківського законодавства, суд дійшов висновку про відсутність підстав uważати, що вищевказаний договір від 12.03.2014 про розірвання (відмову) від іпотечного договору є нікчемним, що, у свою чергу, свідчить про відсутність підстав застосувати наслідки недійсності цього нікчемного договору шляхом повернення сторін у попередній стан [6].

Випадки відвертого ігнорування принципу незворотності дії закону в часі, які були притаманні періоду тоталітарних режимів, у судовій практиці незалежної України поодинокі, здебільшого були поширені в 1990-х рр. Починаючи з 2000 р., в рішеннях судів спостерігається тенденція неозначеного застосування принципу незворотності дії закону в часі, зумовлена категоричністю текстуального формулювання зазначеного принципу в Конституції України та, відповідно, буквальною тлумачення його Конституційним Судом України, що було здійснено в згаданому вище рішенні від 09.02.1999 № 1-рп/99. Як зазначалось, Конституційний Суд України в ньому висловив жорстку позицію щодо поширення положення ч. 1 ст. 58 Конституції України в частині пом'якшення або звільнення від відповідальності лише на фізичних осіб [8].

Основним аргументом такого розмежування було розміщення принципу заборони ретроактивності закону в розділі 2 Конституції України «Права, свободи та обов'язки людини і громадянина». Із тлумачення Конституційного Суду випливає, що нормативно-правові акти, які пом'якшують або скасовують юридичну відповідальність, мають зворотну дію в часі щодо фізичних осіб на підставі загальної вказівки норм Конституції. Тоді як для юридичних осіб зворотна дія можлива, до того ж не тільки у випадку скасування чи пом'якшення юридичної відповідальності, а й у всіх інших випадках, але на підставі відповідної вказівки.

У контексті викладеного варто розглянути кілька судових рішень. Відповідно до рішення Київського районного суду м. Полтави від 01.11.2016, позивач ПАТ «Банк Форум» звернувся з позовною заявою до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про стягнення заборгованості за кредитним договором, мотивуючи його тим, що 17.05.2007 між банком та ОСОБА_1 було укладено кредитний договір № 0007/07/25-N, відповідно до якого відповідачеві ОСОБА_1 було надано

кредит. Цього ж дня між банком, ОСОБА_1 та ОСОБА_2 було укладено договір поруки № 0007/07/25-N/S-2, відповідно до якого відповідачі зобов'язалися солідарно відповідати за невиконання умов кредитного договору. Станом на 09.11.2015 відповідачі належним чином умов договору не виконують, у зв'язку з чим утворилася заборгованість. Позивач просив суд достроково стягнути з відповідачів заборгованість за кредитним договором від 17.05.2007 № 0007/07/25-N.

Відповідачем подано зустрічну позовну заяву до ПАТ «Банк Форум», ОСОБА_2 про визнання частково недійсним і розірвання кредитного договору від 17.05.2007 № 0007/07/25-N. У ній він указував на те, що п. 2.10 кредитного договору порушує його права та, згідно із Законом України «Про захист прав споживачів», є нікчемним. У зв'язку з цим просив суд визнати недійсним п. 2.10 кредитного договору від 17.05.2007 № 0007/07/25-N і розірвати кредитний договір від 17.05.2007 № 0007/07/25-N, укладений між ним та АКБ «Форум».

Суд, заслухавши доводи сторін, указав, що ОСОБА_1 у своїй позовній заяві посилається на ч. 4 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів», яка передбачає, що кредитодавцю забороняється встановлювати в договорі про надання споживчого кредиту будь-які збори, відсотки, комісії, платежі тощо за дії, які не є послугою у визначенні цього Закону. Умова договору про надання споживчого кредиту, яка передбачає здійснення будь-яких платежів за дії, які не є послугою у визначенні цього закону, є нікчемною.

Так, на підставі аналізу ст. 58 Конституції України суд дійшов висновку, що кредитний договір між ПАТ «БАНК ФОРУМ» та ОСОБА_1 укладено 17.05.2007, а ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» частиною, на яку посилається ОСОБА_1, була доповнена Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо врегулювання відносин між кредиторами та споживачами фінансових послуг» від 22.09.2011 № 3795. Цей Закон набрав чинності з 16.10.2011. Отже, посилання на порушення ч. 4 ст. 11 Закону України «Про захист прав споживачів» є неправомірним, оскільки на час укладення кредитного договору вищезгаданої норми не існувало [7].

Крім того, досить показовим прикладом є комплексне застосування принципу неретроактивності судами загальної юрисдикції. Зокрема, позивач Публічне акціонерне товариство «Дельта Банк» звернувся до суду з позовом до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про стягнення заборгованості за кредитним договором. Унаслідок невиконання з боку відповідача ОСОБА_1 умов договору, в останнього перед банком станом на 19.07.2016 виникла заборгованість у сумі 252 037,68 грн., яка складається з тіла кредиту – 66 287,65 грн., відсотків – 2 646,75 грн., комісії – 20 308,95 грн., пені – 161 794,33 грн. Позивач просив стягнути з відповідачів солідарно на свою користь заборгованість за кредитним договором.

Однак, суд указує, що 14.10.2014 набрав чинності Закон України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», в ст. 2 якого зазначено, що на час проведення антитерористичної операції забороняється нарахування пені та/або штрафів на основну суму заборгованості із зобов'язань за кредитними договорами й договорами позики з 14.04.2014 громадянам України, які зареєстровані та постійно проживають або переселилися в період з 14.04.2014 з населених пунктів, визначених у затвердженому Кабінетом Міністрів України переліку, де проводилася антитерористична операція, а також юридичним особам і фізичним особам-підприємцям, що провадять (провадили) свою господарську діяльність на території населених пунктів, визначених у затвердженому Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) переліку, де проводилася антитерористична операція.

На виконання вимог цього Закону КМУ прийняв Розпорядження від 30.10.2014 № 1053-р, яким затверджено

перелік населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція. Згідно з додатком до цього Розпорядження, до зазначених населених пунктів належить і місто Донецьк. Однак у наступному Розпорядженні КМУ від 05.11.2014 № 1079-р дію Розпорядження КМУ від 30.10.2014 зупинено. Розпорядженням КМУ від 02.12.2015 № 1275-р затверджено перелік населених пунктів, на території яких здійснювалася антитерористична операція, і визнано такими, що втратили чинність, розпорядження КМУ від 30.10.2014 № 1053-р та розпорядження КМУ від 05.11.2014 № 1079-р. Згідно із додатком до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 02.12.2015, до зазначених населених пунктів належить м. Донецьк, м. Сєвєродонецьк.

Суд у цій справі встановив, що фактично дія підзаконного правового акта – Розпорядження КМУ від 05.11.2014 – була поширена на правовідносини, які виникли до набрання чинності цим Розпорядженням. У судовому рішенні зазначається: «Оскільки на теперішній час м. Донецьк, згідно затвердженого переліку, є територією, де проводилася антитерористична операція, пеня була нарахована банком станом на 19.07.2016 року, після набрання чинності Закону України від 2 вересня 2014 року «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції», та в момент чинності вищезгаданих нормативно-правових актів, то визначені Законом України «Про тимчасові заходи на період проведення антитерористичної операції» тимчасові заходи для забезпечення підтримки осіб, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції, з урахуванням положень ст. 5 ЦК України та ст. 58 Конституції України, розповсюджуються на відповідача, звільняють останнього від обов'язку по оплаті на користь позивача всієї суми пені. Враховуючи викладене, та те, що ОСОБА_1, ОСОБА_2 мешкають на території антитерористичної операції, суд Позовні вимоги Публічного акціонерного товариства «Дельта Банк» до ОСОБА_1, ОСОБА_2 про стягнення заборгованості за кредитним договором задовольнив частково» [9].

Панування принципу верховенства дає приватним особам можливість бути впевненими в юридичній оцінці власних дій і їх результатів не лише в момент їх учинення, а й у майбутньому. Багато в чому це залежить від реалізації таких складників принципу верховенства права, як заборона ретроактивності (*lex retro non agit*) і захист легітимних очікувань. Формулювання та офіційне тлумачення Конституційним Судом України принципу «закон зворотної дії в часі не має», закріпленого в положеннях ст. 58 Конституції України, свідчить, що в Україні обмежується лише формально ретроактивна дія закону в часі. Водночас матеріальна (ретроспективна) ретроактивність, яка передбачає, що дата вступу в силу й дата набрання чинності законом збігаються, однак він змінює на майбутнє правові наслідки діянь і подій, які мали місце до набрання ним чинності, цілком допускається.

Випадки відвертого ігнорування принципу незворотності дії закону в часі, які були притаманні періоду тоталітарних режимів, у судовій практиці незалежної України поодинокі, здебільшого були поширені в 1990-х рр. Починаючи з 2000 р., в рішеннях судів спостерігається тенденція неоднозначного застосування принципу незворотності дії закону в часі, зумовлена категоричністю текстуального формулювання зазначеного принципу в Конституції України й, відповідно, буквальною тлумачення його Конституційним Судом України.

Останнім часом у судовій практиці судів загальної юрисдикції спостерігається тенденція до більш правильного розуміння та застосування принципу незворотності дії закону в часі, порівняно з минулими роками. Проаналізувавши рішення судів, доходимо висновку, що судді під час вирішення спорів, що впливають із кредитних правовідносин, керуються принципом неретроактивності

ті, який закріплено на конституційному рівні. Водночас, на нашу думку, цілком доцільно внести зміни в Господарський процесуальний кодекс України шляхом доповнення статті 4 частиною такого змісту: «Проведення в господарських справах здійснюється відповідно до за-

конів, чинних на час учинення окремих процесуальних дій, розгляду й вирішення справи». Такі зміни сприятимуть більш правильному застосуванню господарськими судами України принципу заборони зворотної дії закону в часі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Кунцевич М.П. Принцип заборони зворотної дії закону в часі: порівняльно-правовий аналіз / М.П. Кунцевич, І.О. Юсан // Правовий вісник Української академії банківської справи. – 2015. – № 2 (13). – С. 19–26.
2. Кунцевич М.П. Принцип неретроактивності в податковому праві / М.П. Кунцевич // Адміністративно-правове забезпечення прав людини органами публічної адміністрації в Україні : зб. наук. праць / за заг. ред. д. ю. н., проф., член-кор. НАПрН України О.Ф. Андрійко. – К. : Інститут держави і права. ім. В.М. Корецького НАН України, 2015. – С. 103–112.
3. Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм / П.Е. Недбайло. – М. : Госюриздат, 1960. – 511 с.
4. Общая теория права и государства : [учебник] / под ред. В.В. Лазарева. – 3-е изд., перераб. и доп. – М. : Юристъ, 2001. – 520 с.
5. Окрема думка судді Конституційного Суду України М.І. Козюбри стосовно Рішення Конституційного Суду України у справі про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів // Вісник Конституційного Суду України. – 1999. – № 2. – С. 25–26.
6. Рішення господарського суду Одеської області від 22 серпня 2016 р. у справі № 916/1223/15-г [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.reyestr.court.gov.ua/Review/59846735.
7. Рішення Київського районного суду м. Полтави від 01 листопада 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/62409976>.
8. Рішення Конституційного Суду України від 9 лютого 1999 р. № 1-рп/99 у справі за конституційним зверненням Національного банку України стосовно офіційного тлумачення положення ч. 1 ст. 58 Конституції України (справа про зворотну дію в часі законів та інших нормативно-правових актів) // Офіційний вісник України. – 1999. – № 7. – 255 с.
9. Рішення Красноармійського міськрайонного суду Донецької області від 11 жовтня 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reyestr.court.gov.ua/Review/61953194>.
10. Тулицька Є.О. Теоретико-правовий аналіз кредитних та позикових правовідносин / Є.О. Тулицька. – М. : Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2013. – С. 291–294.
11. Форостяна С.В. Суб'єкти кредитних правовідносин: характеристика змісту та правовий статус / С.В. Форостяна, В.Н. Алієва. – М. : Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2014. – С. 117–120.
12. Kucharski Adam Problematyka retroaktywności w prawie podatkowym Stanow Zjednoczonych (zarys tematu) Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego Europejskiego i Porównawczego 2006, zeszyt 4, str. 143–188.

УДК 340.116

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОСНОВИ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ CONCEPTUAL BASIS OF THE LEGAL SYSTEM OF UKRAINE TRANSITION

Степаненко К.В.,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ

У статті піднімається питання щодо необхідності визначення концептуальних основ правової системи України перехідного періоду. Проаналізовані зовнішні та внутрішні передумови становлення правової системи України перехідного періоду, досліджено динаміку конструювання концептуальних підходів до визначення основних параметрів правової системи України перехідного періоду.

Ключові слова: правова система, правова система України, глобалізація, перехідний період, право.

В статье поднимается вопрос о необходимости определения концептуальных основ правовой системы Украины переходного периода. Проанализированы внешние и внутренние предпосылки становления правовой системы Украины переходного периода, исследована динамика конструирования концептуальных подходов к определению основных параметров правовой системы Украины переходного периода.

Ключевые слова: правовая система, правовая система Украины, глобализация, переходный период, право.

The article raised questions about the need to determine the conceptual foundations of the legal system Ukraine transition. Analyzed external and internal prerequisites of becoming Ukraine's legal system in transition, dynamics designing conceptual approaches to determining the basic parameters of the legal system of Ukraine transition.

Discusses the assertion that before modern jurisprudence raises a fundamentally new, unique historical and epistemological complexities scale complex issues that require lawyers theoretical efforts to study fundamental problems of law and the state. Attention is drawn to the fact that the theoretical development of the concept of modern Ukraine national legal system transition is one of the priorities, the solution of which depends on rapid overcome other legal issues, particularly related to the improvement of the current legislation, the definition of the role and place among other social rights regulators.

Identify the main circumstances that lead to the transitional nature of the legal system of modern Ukraine: 1) formation of civil society in Ukraine, the rule of law, the establishment of effective legal mechanisms to protect human rights; 2) intensification of adaptation of national law to European law and European Union law; 3) use in the domestic legal order of the European Court of Human Rights, which are mainly precedent character that objectively the change in the internal organization of the continental national law. Is observed the need for discussion in the scientific management problems upgrading Ukraine's legal system in transition.

The attention is focused on the need to clarify the content of the legal system in transition, its value, the boundaries of existence, structure. This implies the need for timely research and theoretical analysis, particularly in defining the conceptual foundations of the legal system of Ukraine in transition, studies it as a category of general legal theory.

Key words: legal system, legal system of Ukraine, globalization, transition, law.